

Публічні закупівлі, тендери та система G-cloud: досвід України

Колосок С.І.

кандидат економічних наук
Сумського державного університету

Панченко О.В.

кандидат економічних наук
Сумського державного університету

Іорданов А.А.

магістр
Сумського державного університету

Статтю присвячено дослідженню виконання довгострокових цілей, що були встановлені під час реформування системи публічних закупівель в Україні. Проаналізовано рівень зниження корупції, підвищення прозорості і доступності системи закупівель, забезпечення надійності, економічної ефективності та еластичності системи публічних закупівель після впровадження системи ProZorro. За результатами дослідження виявлено системні проблеми під час здійснення закупівель та окреслено напрями щодо вдосконалення системи публічних електронних закупівель в Україні.

Ключові слова: публічні електронні закупівлі, система ProZorro, система G-cloud, корупція у сфері публічних закупівель.

Колосок С.І., Панченко О.В., Іорданов А.А. ПУБЛИЧНЫЕ ЗАКУПКИ, ТЕНДЕРЫ И СИСТЕМА G-CLOUD: ОПЫТ УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию выполнения долгосрочных целей, что были установлены при реформировании системы публичных закупок в Украине. Проанализирован уровень снижения коррупции, повышения прозрачности и доступности системы закупок, обеспечения надежности, экономической эффективности и эластичности системы публичных закупок после внедрения системы ProZorro. В результате исследования выявлены системные проблемы при осуществлении закупок и обозначены направления совершенствования системы публичных электронных закупок в Украине.

Ключевые слова: публичные электронные закупки, система ProZorro, система G-cloud, коррупция в сфере публичных закупок.

Kolosok S.I., Panchenko O.V., Iordanov A.A. THE PUBLIC PROCUREMENT, TENDERS AND G-CLOUD SYSTEM: THE CASE OF UKRAINE

The performance of long-term goals that have been established during the reform of the public procurement system in Ukraine was studied in the article. The level of the corruption reducing, the transparency and accessibility of the procurement system improving, the reliability ensuring, the cost-effectiveness and elasticity of the public procurement system after the ProZorro system implementation were analyzed in the article. And in result of the study, the systemic problems within the procurement process were found and the directions for improving of the public electronic procurement system in Ukraine were identified.

Keywords: the public electronic procurement, the ProZorro system, the G-cloud system, the corruption in public procurement.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Система електронних закупівель вважається інструментом, що підвищує підзвітність та прозорість у сфері публічного управління та адміністрування, зменшує рівень корупції під час здійснення закупівель та поліпшує бізнес-клімат в державі. Система G-cloud дає змогу швидко та безперешкодно відстежувати інформацію про діяльність контрагентів на ринку публічних закупівель, мати перелік відкритих тендерів та працювати

на конкурентному ринку закупівель. В Україні систему публічних електронних закупівель було впроваджено в 2016 р. Створення такої системи здійснювалося для економії бюджетних коштів та сприяння добросовісній конкуренції серед учасників тендерних закупівель за державні кошти.

Проведення закупівель завжди гостро обговорювалася широким загалом, і в останній час увага до проблем публічних закупівель тільки зростає. Не в останню чергу така ситуація

пов'язана з конкретними недоліками, що ставлять під сумнів прозорість і відсутність корупційного складника в процесі закупівель. Упровадження системи здійснювалося в тестовому режимі, як пілотний проект, що дало змогу проігнорувати значні ризики. А сформовані корупційні схеми досить важко подолати навіть імплементуючи, здавалося б, абсолютно прозорі інструменти впливу. Отже, дослідження, що пов'язані роботою у сфері публічних електронних закупівель, є актуальними та важливими для оновлення системи, виправлення її недоліків та додавання нових модулів, що необхідні в системі закупівель в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критичні оцінки щодо ефективності електронних закупівель низки країн у своїх роботах сформували К. Vaidya, A.S.M. Sajeev, G. Callender [1], S.R. Croom, A. Brandon-Jones [2], R. Somasundaram, J. Damsgaard [3], I. Mergel [4].

Комплексний аналіз теоретичних та практичних проблем фінансово-правового регулювання публічних закупівель в Україні виконали Ю.І. Пивовар, В.М. Новаковець [5]. Теоретичні аспекти організації публічних та приватних закупівель, оцінки їх ефективності досліджували О.С. Мельников [6], Д.Є. Мартинюк [7] та інші науковці. Розглянули основні причини корупційних явищ у сфері публічних закупівель та запропонували заходи щодо їх подолання О.С. Мельников [7], Г.С. Севостьянова [8], Л.Ю. Гальчинський, А.Г. Гаврилова [9], А.А. Дудар [10]. Дослідження надійності системи публічних закупівель проводили М.П. Галушак, О.Я. Галушак [12], М.С. Письменна [13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на різноспрямованість досліджень публічних закупівель в Україні, залишається незмінною потреба в комплексному аналізі результатів виконання довгострокових цілей, що були покладені під час реформи системи публічних закупівель в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є проведення комплексного аналізу результатів виконання довгострокових цілей, установлених під час реформування системи публічних закупівель в Україні, методами систематичного огляду та неструктурованого фронтального опитування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні перехід на електронну систему ProZorro було здійснено в 2016 р. за сприяння громадської організації «Транспе-

ренсі Інтернешнл Україна». Сама система ProZorro разом із Міністерством економічного розвитку і торгівлі України отримали декілька нагород у сфері публічних закупівель: World Procurement Awards в 2016 та 2017 рр. [14, 15]; Open Government Awards у 2016 р. [16] та ін. Реформа системи закупівель здійснювалася для досягнення п'яти основних цілей: зниження корупції, підвищення прозорості і доступності системи закупівель, забезпечення надійності системи, ефективності витрат та еластичності [17].

Описуючи систему ProZorro, варто зазначити, що вона функціонує на основі підходу гібридної хмари. Існує центральний веб-портал ProZorro з питань закупівель, що містить модуль електронного аукціону та центральну базу даних, розміщену на хмарному сервері. До центрального веб-порталу спочатку було підключено сім, а зараз 19 авторизованих електронних майданчиків (рис. 1). Кожен електронний майданчик забезпечує реєстрацію замовників та учасників закупівель, автоматичне розміщення, отримання і передання інформації та документів під час проведення процедур закупівель [18]. Замовники та учасники у сфері публічних закупівель можуть змінювати інформацію та документи з питань закупівель лише через авторизовані електронні майданчики. При цьому здійснювати моніторинг публічних закупівель можливо в межах будь-якого елемента електронної системи закупівель, і, як наголошується модераторами системи, на майданчиках, і на центральному веб-порталі інформація публікується одночасно, що дає змогу на будь-якому рівні системи бачити однакові публікації з питань закупівель. Чи досягнуті завдання, задля яких здійснювалася реформа системи закупівель, буде розглянуто нижче.

Аналіз корупційних явищ в електронній системі закупівель в Україні. Контроль у сфері публічних закупівель в Україні здійснюють Рахункова палата, Антимонопольний комітет, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Державна аудиторська служба та громадськість.

З упровадженням «ІТС «Prozorro» порушень у сфері публічних закупівель не стало менше. Відповідно до звіту Мінекономрозвитку України, у 2016 р. Державною аудиторською службою виявлено зловживання у процедурах державних закупівель на суму 19,2 млрд. грн. (приблизно 7% у загальній сумі закупівель), а попереджено порушень у сфері закупівель – майже на 4,7 млрд грн [20].

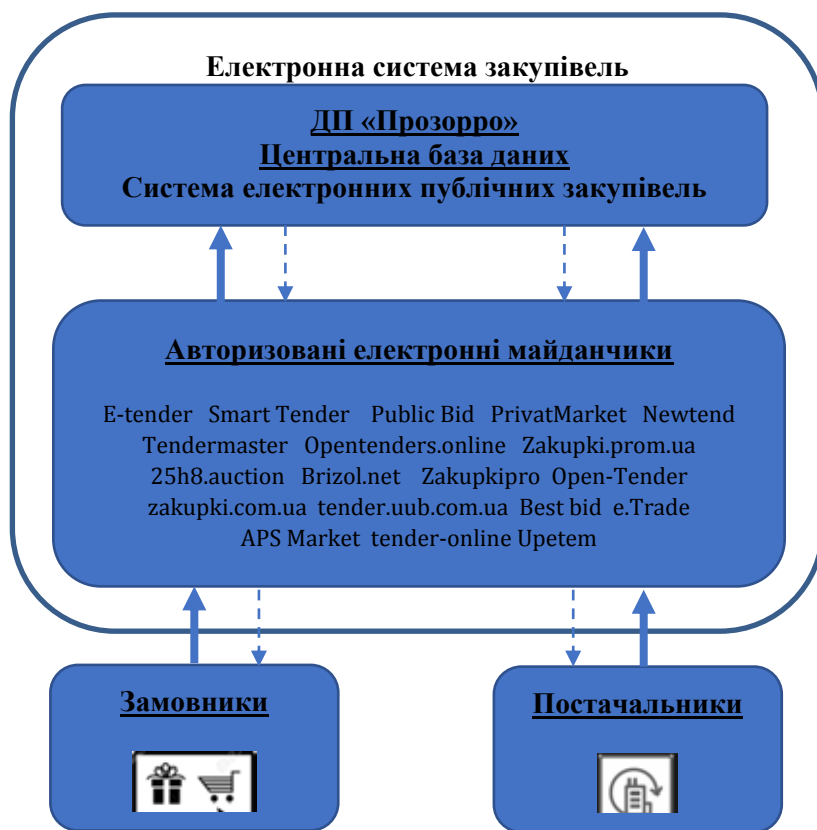

Рис. 1. Структура електронної системи закупівель в Україні

Джерело: побудовано авторами за [19]

Однак і сама система електронних закупівель в Україні працювала неефективно. Так, за результатами звіту про результати аналізу стану державних закупівель в Україні у 2015–2016 рр., що виконала Рахункова палата, майже 8,678 млн. грн. коштів ДП «Зовнішторгвидав України» (яке потім було перейменовано у ДП «Прозорро») використовувалося нераціонально. Що цікаво, незважаючи на запровадження до використання для закупівель «ІТС «Prozorro» та відсутність необхідності у ІАС «Держзакупівлі», ДП «Зовнішторгвидав України» протягом січня-вересня 2016 р. продовжило її модернізацію на загальну суму 202,33 тис. грн. [21].

До Антимонопольного комітету України в 2016 р. найбільше зверталися зі скаргами на такі порушення: встановлення замовниками вимог у тендерній документації, які може виконати лише один визначений учасник; невідповідність прийнятих тендерних пропозицій умовам тендерної документації; дискримінація учасників закупівель під час розгляду та оцінки тендерних пропозицій. Причому до Антимонопольного комітету в 2016 р. надійшло в 2,3 рази більше скарг, ніж у 2015 р. [22]. Така ситуація може свідчити як про збіль-

шення рівня корупційності публічних закупівель, так і про збільшення прозорості в системі публічних закупівель.

Окрім порушень у процедурі торгів, також до корупційних проблем можна віднести і практику змов серед учасників торгів. Низка дослідників [7–10] визначає істотність такої проблеми для українського ринку публічних закупівель та наводять схеми, за яких відбуваються корупційні зловживання учасниками торгів. На жаль, проблема змов у процесі закупівель існує в багатьох країнах, особливо в країнах із нечисельним населенням (наприклад, у Португалії).

Аналіз рівня прозорості та доступності системи закупівель. Запровадження «ІТС «Prozorro» передбачало підвищення доступності та прозорості державних закупівель, а також рівня громадського контролю. За результатами опитування 300 підприємців заявили про досвід участі в закупівлях через систему ProZorro, що було проведено в 2016 р. в рамках програми USAID та у співпраці з Мінекономрозвитку України, лише 2% підприємців уважали, що введення системи Prozorro повністю унеможливить корупцію в закупівлях; 25% опитаних бачили зупрова-

дженням системи суттєве зниження корупції і 53% – часткове; вважали, що корупцію зовсім не зменшує, 16% респондентів, а 5% – не визначилися з відповіддю [23; 24]. Водночас, аналізуючи сучасну динаміку проведених закупівель, варто відзначити загрозливе зростання частки неконкурентних процедур у загальній їх кількості. Відповідно до даних публічного модуля аналітики Prozorro, у квітні 2016 р. було зареєстровано лише 3,47% неконкурентних процедур у загальній їх кількості, тоді як у листопаді 2017 р. – вже 59,21%. До топ трьох замовників, що організують неконкурентні процедури, потрапили: Міністерство економічного розвитку та торгівлі, Міністерство енергетики та вугільної промисловості та Міністерство інфраструктури. А основними двома групами з неконкурентними процедурами були визначені такі групи закупівель, як «нафтопродукти, паливо, електроенергія та інші джерела енергії» та «будівельні роботи та поточний ремонт» [25].

Тобто, на жаль, перехід на нову систему електронних закупівель автоматично не призвів до підвищення рівня прозорості та конкуренції у цій сфері. Сама система «ІТС «Prozorro» не може унеможливити системні порушення під час здійснення публічних закупівель. Але й до самої системи також виникають питання. Проведене в 2017 р. власне неструктуроване фронтальне опитування 20 держслужбовців, що активно використовують сервіси закупівель, виявило проблеми з розсилками та сповіщеннями зацікавлених сторін про відкриті тендери. В ідеалі завдяки підходу гібридної хмари для учасників не має різниці, з якою площадкою працювати, оскільки всюди вони отримують однакову інформацію. Але для реалій України це не відповідає дійсності. Хоча майданчики й зобов'язані робити сповіщення за категоріями торгів, обраних користувачами під час реєстрації на майданчику, на практиці в розсилках міститься не повний перелік закупівель. Тому й змушені потенційні учасники торгів реєструватися на декількох майданчиках, щоб отримати більш повну та комплексну інформацію відповідно до оголошених закупівель. Така ситуація виникає, перш за все, через відсутність законодавчого регулювання у сфері клієнтської підтримки закупівель та вимог до форми і до організації наповнення сайтів, що потенційно може призводити до корупційних дій. І оскільки законодавчо не врегульовані питання підтримки учасників закупівель акредитованими майданчиками,

то й можливі випадки надсилання інформації не всім користувачам майданчиків або ж її надсилання не в повному обсязі. Деякі майданчики орієнтуються на конкретних клієнтів та на конкретні угоди. Підозрілим може видатися й те, що розсилки на одному й тому майданчику можуть здійснюватися від різних адресатів. Також через неврегульованість частоти розсилок, їх наповнення менеджер майданчику може не справлятися з усіма розсилками, особливо за умови, що на день реєструється декілька тисяч заявок.

Але й самостійне відслідковування учасниками оголошень за тендерами на акредитованих майданчиках не завжди вирішує питання пошуку закупівель, оскільки під час фільтрування можуть висвітлюватися не всі оголошення. Система фільтрів не однакова для майданчиків, і результати пошуку відрізняються під час використання різних електронних систем. Порівнявши кількість відфільтрованих за ключовими словами оголошень про закупівлі на центральній базі даних та на обраних авторизованих електронних майданчиках (табл. 1), видно, що за жодним із чотирьох слів результати пошуку не співпадають. При цьому в дослідженні не аналізувалася релевантність відфільтрованих оголошень про закупівлі та не проводилося додаткове фільтрування (наприклад, за вартістю або регіоном). Що варто ще зазначити, маючи ID номер електронної закупівлі, її можна легко знайти на будь-якому з авторизованих майданчиків. Проте такий номер не завжди можуть отримати потенційні учасники закупівель, ураховуючи наявну зараз систему фільтрування та розсилання оголошень про закупівлі.

Аналіз рівня надійності системи. Досліджуючи рівень надійності системи, необхідно зазначити, що, відповідно до звіту Рахункової палати України, існують суттєві фактори, що значно підвищують ризики роботи в системі публічних закупівель в Україні. До таких факторів належить те, що авторизація перших майданчиків здійснювалася за 1–4 дні, а в такий строк неможливо належним чином виявити проблеми в їх роботі. Причому тестування майданчиків здійснювали фахівці, які не мали профільної освіти та досвіду роботи у сфері ІТ (так, із 18 спеціалістів, що тестували майданчики, лише один мав кваліфікацію інженера зв'язку). Ці ж фахівці і виявляли критичні та некритичні помилки в роботі електронних майданчиків, що досить сумнівно, враховуючи наявну у них освіту. І головне – відсутня комплексна система захисту інформації і без-

Результати тестування центральної бази даних та авторизованих електронних майданчиків під час пошуку за ключовими словами

Електронна система	Ключове слово для пошуку в системі			
	насоси	автомобіль	літак	судно
«ІТС «Prozorro» (ДП «Прозорро»)	6821	12362	371	751
«Zakupki.prom.ua» (ТОВ «ЗАКУПКИ.ПРОМ.УА»)	6233	9994	299	787
«Про Закупівлі» (ТОВ «Про Закупівлі»)	1039	1114	139	356
«25/8.АУКЦІОН» (ТОВ «25/8.БІЗНЕС»)	Нічого не знайдено. Пошук за ключовими словами системою не передбачено			
«Smart Tender» (ТОВ НВП «Інформаційні технології»)	497	1029	31	82
«E-tender» (ТОВ «Е-Тендер»)	900	8754	106	182

Джерело: побудовано авторами за результатами тестування пошукових систем «ІТС «Prozorro», «Zakupki.prom.ua», «Про Закупівлі», «25/8.АУКЦІОН», «Smart Tender», «E-tender»

посередньо в системі електронних публічних закупівель ProZorro, і на окремих авторизованих електронних майданчиках [26].

Що стосується статистики порушень, то, відповідно до офіційного порталу оприлюднення інформації про публічні закупівлі України ProZorro, за 2016–2017 рр. було зафіксовано лише чотири технічні порушення у роботі авторизованих електронних майданчиків: два порушення в роботі майданчика «E-tender», та по одному – у «Держзакупівлі.онлайн» та «ЗАКУПКИ.ПРОМ.ЮА». Три порушення були пов'язані з несвоєчасним оновленням інформації та процесами синхронізації на майданчиках, і одне – з тимчасовою недоступністю сервісу авторизованого електронного майданчика [27]. Проте, за дослідженням М.П. Галуцка, О.Я. Галуцка [12], замовники закупівель повинні постійно відслідковувати вчасність та повноту інформації в системі ProZorro, оскільки, відповідно до законодавства, саме вони відповідальні за її розміщення (а не електронні майданчики). І не завжди електронні майданчики вчасно реагують на проблеми з підтримкою клієнтів. Бувають випадки, коли на звернення замовників вони відповідають зі значним запізненням, або ж і взагалі – звернення клієнтів просто ігноруються.

Аналіз ефективності витрат. Зараз оцінка ефективності в системі ProZorro визначається через знаходження так званої економії. Ця економія є різницею між очікуваною (запланованою) вартістю закупівлі товарів, робіт або послуг та найбільш економічно вигідною пропозицією постачальників товарів, надавачів послуг та виконавців робіт. Очіку-

вана сума на фінансування закупівлі визначається замовниками в річному плані закупівель. І оскільки між плануванням закупівлі та фактичним її здійсненням може мати місце тривалий проміжок часу, а якісне прогнозування, навіть у річному вимірі, для турбулентної економіки України зробити практично неможливо, то й викликає сумнів у багатьох науковців і дослідників наявність такої економії. Так, критичні думки щодо економії в системі ProZorro виявили О. Грибановський, О. Чміль, Н. Шаповал [28], Р. Чайківський [29], О. Степанюк [30] та ін. Сумнівність розрахунку економії в системі ProZorro тільки посилюється відсутністю офіційної методики щодо визначення очікуваної вартості предмету закупівлі, що дає змогу потенційним зловживанням із завищенням та заниженням такої вартості. А значна кількість виявлених помилок у системі, а також можливість замовниками укласти додаткові угоди зі збільшенням ціни закупівлі після оголошення переможця торгів не дають змоги довіряти сумі проголошеної економії [31], а отже, й ефективності витрат в «ІТС «Prozorro».

Водночас можливо проаналізувати ефективність роботи ДП «Прозорро». Проте й тут є деякі питання. За даними офіційної фінансової звітності, у 2016 р. підприємство значно поліпшило свою роботу порівняно з 2015 р. Якщо у звіті про фінансові результати ДП «Зовнішторгвидав України» за 2015 р. (форма 2) зафіксований збиток в 1,901 млн. грн. (а у формі 2 ДП «Прозорро» за 2016 р. показані збитки за 2015 р. уже в обсязі 2,861 млн. грн.), то в 2016 р. чистий прибуток ДП «Прозорро» становив 25,411 млн. грн. із коефіцієнтом при-

бутковості 45,74%. У 2017 р. ситуація дещо змінилася. За дев'ять місяців 2017 р. прибуток становив 9,584 млн. грн. (що дещо менше порівняно до 9 міс. 2016 р. – 9,852 млн. грн.). Водночас прибутковість підприємства скоротилася в 1,8 рази: з 34,9% за дев'ять місяців 2016 р. до 19,21% за дев'ять місяців 2017 р. За вказаний період для ДП «Прозорро» було характерне значне зростання адміністративних та операційних витрат (більше ніж удвічі). В структурі операційних витрат вражає, що зростання інших операційних витрат відбулося в 2,85 рази, а витрат на оплату праці – в 2,5 рази (в середньому за місяць один працівник у 2017 р. отримував плату в 23,65 тис. грн. проти 9,08 тис. грн. у 2016 р.) [32; 33].

Аналіз еластичності системи. Дослідження еластичності системи передбачає вимірювання її можливостей щодо функціонування за збільшення кількості учасників та додавання нових опцій. При цьому аналізу підлягають обсяг та структура ринку публічних закупівель [34, с. 296]. Варто зазначити, що в українській системі електронних публічних закупівель кількість зареєстрованих учасників зростає, як зростає і кількість авторизованих майданчиків. Якщо 2014 р. проводив державні закупівлі в Україні 100 971 учасник [35], то в 2017 р. – вже 116 640 [36]. Також у системі публічних закупівель додаються й нові можливості. У системі з'явилися модулі моніторингу та аналітики, навчання та продажів. Так, із вересня 2017 р. Кабінет Міністрів України затвердив новий пілотний проект, за яким казенні підприємства, державні комерційні підприємства, установи та організації можуть на добровільній основі продавати майно через електронну торгову систему «Prozorro.Продажі» [37]. Раніше ця система використовувалася Фондом гарантування вкладів активів для реалізації майна неплатоспроможних банків, але вже зараз у

тестовому режимі вона запрацювала і для держустанов [38]. Продати майно в системі «Prozorro.Продажі» можливо через 10 акредитованих майданчиків, але надалі, напевно, їх кількість збільшиться. Потенційно в системі G-cloud можливо й надалі розвивати послуги, оскільки вона є еластичною та дає змогу збільшувати або зменшувати за потреби послуги, що надаються.

Висновки з цього дослідження. Використання системи публічних електронних закупівель має очевидні переваги. Для бізнесу становиться більш доступною участь у закупівлях, а за рахунок публічності процесу проведення закупівель збільшується їх конкурентність та прозорість. Перехід із централізованої на децентралізовану систему закупівель поліпшив її гнучкість та еластичність, дав змогу зменшити ризики доступу до бази закупівель. Проте є й недоліки. Децентралізована система закупівель в Україні уможливорює значні відмінності у фільтруванні та надсиланні оголошень про закупівлі учасникам, що зареєстровані на різних майданчиках. Через законодавчу неузгодженість питань клієнтської підтримки закупівель та вимог до майданчиків із цієї позиції виникають різні та не однакові можливості для учасників закупівель, що погіршує конкуренцію на ринку закупівель. Окрім того, за використання нової системи закупівель значно зросла кількість неконкурентних торгів. Це може бути спричинено не стільки недоліками самої системи електронних закупівель, скільки проблемами у виконанні функцій, покладених на відповідні контролюючі органи. Неналежне виконання функцій спостерігається й у забезпеченні надійності та ефективності витрат «ІТС «Prozorro», що актуалізує проведення подальших досліджень для виявлення факторів та механізмів впливу на систему публічних електронних закупівель.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Vaidya K., Sajeev A.S.M., Callender G. Critical factors that influence e-procurement implementation success in the public sector. *Journal of Public Procurement*. – 2006. – Vol. 6. – № (1–2). – P. 70–99.
2. Croom S.R., Brandon-Jones A. Key issues in e-procurement: Procurement implementation and operation in the public sector, *Journal of Public Procurement*. – 2005. – Vol. 5 (Issue 3). – P. 367–387.
3. Somasundaram R., Damsgaard J. Policy Recommendations for Electronic Public Procurement', *Electronic Journal of e-Government*. – 2005. – Vol. 3 (3). – P. 147–156.
4. Mergel I. Digital Service Teams: Challenges and Recommendations for Government / The IBM Center for The Business of Government [Electronic resource]. – Available at : <http://businessofgovernment.org/report/digital-service-teams-challenges-and-recommendations-government>.
5. Пивовар Ю.І. Фінансово-правове регулювання публічних закупівель в Україні : [монографія] / Ю.І. Пивовар, В.М. Новаковець. – К. : Три К, 2012. – 224 с.

6. Мельников О.С. Особливості публічних закупівель як об'єкта державного регулювання економіки / О.С. Мельников // Теорія та практика державного управління. – 2016. – Вип. 1. – С. 129–135.
7. Мельников О.С. Шляхи протидії корупції у сфері державних закупівель / О.С. Мельников // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. – № 1. – С. 44–49.
8. Севостьянова Г.С. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення публічних закупівель в Україні / Г.С. Севостьянова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 10(2). – С. 91–96.
9. Гальчинський Л.Ю. Оцінка функціонування електронної системи «Prozorro» як інструмента державних закупівель / Л.Ю. Гальчинський // Актуальні проблеми економіки та управління: збірник наукових праць молодих вчених. – 2017. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102574/97652>.
10. Дудар А.А. Впровадження системи електронних закупівель «Prozorro» / А.А. Дудар // Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів : матеріали наук.-практ. конф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_05_05_17.pdf#page=94.
11. Мартинович Д.Є. Аналіз ефективності публічних закупівель як інструменту державної допомоги / Д.Є. Мартинович // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 18. – С. 70–76.
12. Галушак М.П., Галушак О.Я. Практичні аспекти реформи державних (публічних) закупівель в Україні / М.П. Галушак, О.Я. Галушак // Тенденції розвитку маркетингу в умовах економічних трансформацій ; за ред. проф. Р.В. Федоровича. – Тернопіль : Шпак В. Б., 2017. – 303 с.
13. Письменна М.С. Реалізація принципів прозорості та підзвітності в умовах ризик-орієнтованого аудиту електронної системи закупівель / М.С. Письменна // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2017. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/7164>.
14. ProZorro вдруге стала фіналістом міжнародної премії з закупівель World Procurement Awards / Прес-служба Мінекономрозвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e1b9c689-1c1a-4e1e-8873-35c1314261c0&title=ProzorroVdrugeStalaFinalistomMizhnarodnoiPremiiZakupiveliWorldProcurementAwards>.
15. World Procurement Awards 17 / Procurement Leaders Limited and its contributors [Electronic resource]. – Available at : <https://events.procurementleaders.com/>.
16. Open Government Awards. Making Transparency Count / Open Government Partnership [Electronic resource]. – Available at : http://www.opengovpartnership.org/sites/default/files/OGP_Awards-Booklet_2016_ENG.pdf.
17. Co-creation of ProZorro: An account of the process and actors / Transparency International [Electronic resource]. – Available at : <https://www.transparency.org/>.
18. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
19. Майданчики ProZorro // Офіційний портал оприлюднення інформації про публічні закупівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prozorro.gov.ua/majdanchiki-prozorro>.
20. Звіт сфери публічних закупівель за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=ca5d0012-c7f9-4750-b1f8-cf5550ecb270&tag=Zviti>.
21. Звіт про результати аналізу стану державних закупівель в Україні у 2015–2016 роках / Офіційний веб-сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750872/Zvit_3-1_2017.pdf?subportal=main.
22. Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 рік / Офіційний веб-сайт Антимонопольного комітету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&schema=main>.
23. Опитування підприємців про досвід участі в закупівлях через Prozorro / Digital publishing platform issuu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://issuu.com/mineconomdev/docs/msi-etender-d3-survey-report-uk-fin>.
24. Prozorro зменшує корупцію: результати опитування бізнесу / Урядовий портал Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249250446&cat_id=244277212.
25. Неконкурентні процедури / Публічний модуль аналітики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bi.prozorro.org>.
26. Звіт про результати аналізу стану державних закупівель в Україні у 2015–2016 роках / Офіційний веб-сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750872/Zvit_3-1_2017.pdf?subportal=main.

27. Майданчикам / Офіційний портал оприлюднення інформації про публічні закупівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prozorro.gov.ua/for-places>.
28. Чи є економія в Prozorro / О. Грибановський, О. Чміль, Н. Шаповал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ser.kse.org.ua/gaz-i-ekonomiya/>.
29. Чайківський Р. Міфи про ефективність Prozorro / Р. Чайківський // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/01/25/618695/>.
30. Степанюк О. ProZorro: чому завищена очікувана вартість погіршує результат аукціону і як з цим боротися / О. Степанюк // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/07/21/627300/>.
31. Економічний ефект від використання електронної системи публічних закупівель Prozorro // Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/FEAO_Prozorro.pdf.
32. Документи та фінансова звітність ДП «ПРОЗОРРО» // Офіційний портал оприлюднення інформації про публічні закупівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prozorro.gov.ua/dokumenti-ta-finansova-zvitnist-dp-prozorro>.
33. Фінансова звітність підприємств. Державне підприємство «ПРОЗОРРО» // Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=926101a5-ccfa-420e-9a05-34d9c1331c27&title=DerzhavnePidprimstvozovnish-torgvidavUkraini>.
34. Digital Governance and E-Government Principles Applied to Public Procurement by Rajesh Kumar Shakyu. – 2007: IGI Global. – 323 p.
35. Проведення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти в Україні за 2014 рік // Веб-сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
36. Учасники / Публічний модуль аналітики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bi.prozorro.org>.
37. Про реалізацію пілотного проекту щодо організації електронних торгів (аукціонів) з використанням електронної торгової системи ProZorro. Продажі : Постанова Кабінету Міністрів України ; Порядок від 06.09.2017 № 717 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/717-2017-%D0%BF>.
38. Уряд затвердив використання системи ProZorro. Продажі для реалізації активів держпідприємств / Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250248944.